

Л.Г. КОЗЛЮК,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті крізь призму соціального натуралізму розглянуто деякі аспекти протидії екологічній злочинності в Україні. Аргументовано, що екологічна злочинність завдає істотної шкоди екологічним інтересам суспільства, порушує гарантоване Конституцією України право кожного на сприятливе навколишнє середовище, підриває повагу до екологічного правопорядку в країні. Визначено, що має бути в основі заходів протидії екологічній злочинності. Доведено, що ефективною протидією екологічній злочинності буде можлива настільки, наскільки буде розвинена еколого-правова культура суб'єктів забезпечення екологічного правопорядку, тобто всіх учасників екологічних відносин.

Ключові слова: екологічна злочинність, екологічний правопорядок, органи кримінальної юстиції, екологічна безпека, еколого-правова культура.

Козлюк Л. Г. Некоторые аспекты противодействия экологической преступности в Украине

В статье через призму социального натурализма рассмотрены некоторые аспекты противодействия экологической преступности в Украине. Аргументировано, что экологическая преступность наносит существенный вред экологическим интересам общества, нарушает гарантированное Конституцией Украины право каждого на благоприятную окружающую среду, подрывает уважение к экологическому правопорядку в стране. Определено, что должно быть в основе мер противодействия экологической преступности. Доказано, что эффективным противодействием экологической преступности будет возможным настолько, насколько развита эколого-правовая культура субъектов обеспечения экологического правопорядка, то есть всех участников экологических отношений.

Ключевые слова: экологическая преступность, экологический правопорядок, органы уголовной юстиции, экологическая безопасность, эколого-правовая культура.

Kozliuk L. G. Some Aspects of Counter-Action to Ecological Criminality in Ukraine

Through the prism of social naturalism there are overviewed some aspects of counter-action to ecological criminality in Ukraine. It is argued that ecological criminality causes significant harm to the ecological interests of society, violates the right of everyone guaranteed by the Constitution of Ukraine to a favorable environment, undermines respect for environmental law and order in the country. It has been determined that what should be in the basis of the measures of counter-action to ecological criminality. It is proved that an effective counter-action to environmental criminality will be possible in such measure as far ecological and legal culture of the subjects of environmental law enforcement, that is, all participants in ecological relationships, will be developed.

Key words: ecological criminality, ecological legal order, criminal justice authorities, ecological safety, ecological and legal culture.

Якість життя людей залежить від багатьох чинників, один з найважливіших з поміж яких є стан навколишнього природного середовища, екологічна безпека. Сучасний розвиток суспільства неможливий без сприятливого навколишнього середовища, екологізації всіх сфер життя суспільства. Згідно з нормами

міжнародного права, конституційними положеннями навколишнє середовище належить до пріоритетних об'єктів правового регулювання.

Привертає до себе увагу не тільки стійка тенденція зростання екологічної злочинності, а й організованість, професіоналізм її форм, що призводить до найтяжчих наслідків. Зростання екологічної злочинності посилює вплив антропогенних і природних факторів і провокує екологічну кризу. Суспільна небезпека екологічної злочинності полягає у тому, що вона порушує гарантоване Конституцією України (статті 16, 40, 66) право кожного на сприятливе навколишнє середовище, підриває повагу до екологічного правопорядку в країні. У зв'язку з цим протидія екологічній злочинності має стати не тільки частиною загальної стратегії держави у сфері охорони навколишнього природного середовища, а й важливим загальносоціальним завданням¹.

Шкода, що протидія екологічній злочинності досі не вважається пріоритетним напрямом у діяльності органів кримінальної юстиції. Перевага, як і раніше, надається корисливо-насильницькій і економічній злочинності, незважаючи на те, що нерідко екологічні злочини є одночасно економічними і вчиняються з корисливих мотивів.

Сьогодні актуальними залишаються як теоретичні, так і практичні питання екологічної злочинності в Україні². Досліджується її сучасний стан, тенденції та закономірності розвитку. Свої праці цій тематиці присвятили такі вчені як Ю. Шемшученко, В. Мунтян, Н. Малишева, В. Матвійчук, Т. Корнякова, Ю. Турлова, О. Мельник, Г. Поліщук, Ю. Левченко, Н. Іванова, Л. Бондар, Л. Козлюк та інші.

Викладене актуалізує необхідність віднайдення ефективних шляхів протидії екологічній злочинності, які забезпечать правопорядок у природоохоронній сфері. Саме це і є метою даної статті. Слід зазначити, що в процесі дослідження застосовував принцип соціального натуралізму³.

Вирішення завдань, що стоять перед кожною державою, передбачає реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку в державі, у тому числі й екологічного. Ефективність цієї роботи безпосередньо залежить від діяльності органів кримінальної юстиції. Тому сучасний стан правопорядку у сфері охорони довкілля потребує здійснення заходів протидії екологічній злочинності як на державному, так і на суспільному рівнях, зокрема шляхом впливу на ті чинники, що викликають причини і умови її вчинення.

Слід мати на увазі, що налаштованість протидіяти порушенню екологічного правопорядку – це половина успіху, інша, стратегічна, половина досягнення успіху на цьому шляху – це віднайдення інструментарію, яким можна успішно це зробити.

На нашу думку, сьогодні, основний акцент варто робити на еколого-правову культуру, оскільки саме від неї залежить ефективність досягнення екологічного правопорядку, виконання поставлених завдань екологічної політики та безпеки в цілому. Адже потрібно, щоб у особи не було мотивації до свавільної (злочинної) поведінки у сфері охорони довкілля, а цього можна досягти шляхом підвищення рівня еколого-правової культури як працівників органів кримінальної юстиції, так і звичайних громадян. Тому регулятором еколого орієнтованої поведінки громадян має стати еколого-правова культура.

На сьогодні зрозуміло, що гальмуються процеси сталого екологорівноваженого розвитку держави. Шкода неефективної екологічної політики полягає в тому, що вона не дає змоги запустити ефективний механізм забезпечення екологічного правопорядку в державі, тим самим гальмуються будь-які шляхи, спрямовані на протидію екологічній злочинності. Про такий факт може свідчити ліквідація екологічних прокуратур, зокрема Дніпровської екологічної прокуратури. Така ліквідація є свідченням того, що будь-які інші інтереси переважають над необхідністю збереження безпечного навколишнього природного середовища. Враховуючи таку ситуацію, антиекологічні кроки призведуть до масових порушень екологічного правопорядку. Це нашкодить державним інтересам та призведе до тотального порушення правопорядку в екологічній сфері, що спричинить зниження якості життя громадян.

Як бачимо, нині суспільство не дотримується основного принципу охорони природи: зберігати і поліпшувати природне середовище не тільки для нинішнього, а й для майбутніх поколінь. Цей відповідальний обов'язок (ст. 16 Основного Закону) наразі не цікавить наше суспільство, яке сьогодні живе виключно споживацьким способом.

На сьогодні забезпечення екологічної безпеки залишається комплексною проблемою екологічної політики в Україні. Це зумовлено як неефективним використанням природних ресурсів, так і широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих, недосконалих технологій, неконтрольованим ввезенням в Україну екологічно небезпечних, речовин та матеріалів⁴.

Останнім часом, з метою запобігання кримінальним правопорушенням та підвищення ефективності роботи у сфері охорони довкілля, проводять ротацію керівників територіальних природоохоронних органів. Однак, на нашу думку, ніяка ротація у сфері охорони довкілля не допоможе, коли в людини не буде внутрішнього переконання, яке формується під впливом еколого-правової культури, добropорядно виконувати свої обов'язки.

Одним із чинників, які зумовлюють відсутність у особи належного рівня еколого-правової культури, є недоліки у підготовці особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо охорони довкілля. Наприклад, відсутність фахової підготовки формує у службових осіб легковажно безвідповідальне ставлення до навколишнього природного середовища та дотримання правил екологічної безпеки. У зв'язку з цим значна частина службовців прагне перетворити свою посаду на «дохідне місце».

Таким чином, людині потрібна «тверда» воля, щоб не порушувати правопорядок у екологічній сфері. Така воля формується саме під впливом еколого-правової культури і саме за допомогою неї, особа добровільно дотримується покладених на неї природних, законних обов'язків, тобто добродійна поведінка особистості підпорядковується: 1) свободі волі і 2) розумній вимозі закону.

Слід пам'ятати, що будь-який час, період, стан суспільства, рівень розумового і морального розвитку не позбавляють людину прав і свобод особистості і водночас не позбавляють її обов'язків бути моральною, добropорядною особистістю, жити і діяти для блага суспільства. Йдеться не про рівність особи у правах, а про рівність кожного перед його обов'язками бути тим, ким кожен є в суспільстві. Наприклад, якщо ти підприємець і займаєшся господарською діяльністю в природоохоронній сфері – будь добросовісним екологічним під-

приємцем, якщо екологічний інспектор – будь добросовісним екологічним інспектором тощо.

Сьогодні ми маємо загалом розгалужену систему екологічного законодавства. Але що це нам дало? Успішність або марність у пошуку шляхів розв'язання проблеми забезпечення екологічного правопорядку визначають не самі закони, що стосуються цієї сфери, а еколого-правова культура людей, які приймають ці закони і екологічна культура людей, для яких приймаються ці закони. Оскільки прийняття найдосконаліших природоохоронних законів у країні, в якій відсутня еколого-правова культура її громадян, є абсолютною запорокуєю безуспішності прийнятих законів.

Нині дедалі очевидніше, що ілюзією треба визнати переконання тих, хто вважає, що екологічного правопорядку в Україні можна досягти за допомогою вдосконалення екологічного, корупційного та ін. законодавства.

Серед комплексу взаємопов'язаних заходів протидії екологічній злочинності, які здійснюються різними ланками державного і громадського механізму, важливе місце займають органи кримінальної юстиції. Діючи відповідно до визначеної в законі компетенції, зазначені органи виконують важливу функцію забезпечення правопорядку у сфері охорони довкілля, зокрема виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів у цій сфері. Водночас неефективна протидія злочинності у природоохоронній сфері полягає також в існуванні корупції у роботі органів кримінальної юстиції та інших спеціалізованих суб'єктів екологоохоронної діяльності.

Цілком очевидно, щоб досягти успіху у протидії кримінальним корупційним діям у природоохоронній сфері, треба віднайти інструмент, яким успішно можна це робити.

Треба сказати, що в науці за допомогою принципу соціального натуралізму розробляється культурно-репресивна концепція протидії злочинності. Вона виражається формулою: «формування у людей соціальної культури плюс репресія за вчинені злочини»⁵. Згідно з «культурницькою» концепцією при протидії корупції і забезпечення екологічного правопорядку, треба враховувати такий потенціал, як «діяльність, спрямовану на зменшення корупційної активності громадян». Включення цього потенціалу до системи протидії корупції передбачає розгортання діяльності з формування антикорупційної культури громадян⁶.

Таким чином, на основі положень «культурницької» концепції робимо висновки, що один із продуктивних способів протидії корупції в екологічній сфері полягає у необхідності усунення можливості розв'язання громадянами та суб'єктами господарювання екологічних проблем корупційним шляхом. Щоб цього не допустити, необхідно формувати еколого-правову антикорупційну культуру громадян, яка водночас буде гарантією антикорупційної екологічної культури суб'єктів забезпечення екологічного правопорядку.

На основі доктрини соціального натуралізму доходимо висновку, що краще шляхом формування у громадян, службових осіб та суб'єктів протидії корупційним екологічним злочинам, еколого-правової антикорупційної культури, усунути у них комплекс сваволі та ілюзій, ніж карати за прояв цього комплексу у вигляді кримінальних корупційних діянь у сфері охорони довкілля. Отже, формування еколого-правової антикорупційної культури у зазначених суб'єк-

тів дасть змогу приймати та реалізовувати екологічно зважені рішення та усувати чинники, що зумовлюють зростання кількості цих злочинів.

На нашу думку, поки що протидія корупційній злочинності в екології здебільшого орієнтована на удосконалення антикорупційного законодавства, а не на запобігання корупції шляхом підвищення рівня еколого-правової антикорупційної культури громадян. Помилковою є думка, що можна виправити суб'єктів природоохорони, не виправляючись при цьому самим громадянам. Це пов'язано з тим, що основна загроза для екологічного правопорядку – неналежна еколого-правова культура всіх суб'єктів екологічних відносин, починаючи від громадян, службових (посадових) осіб до суб'єктів, які безпосередньо забезпечують екологічний правопорядок.

Як відомо, істотний вплив на забезпечення екологічного правопорядку, а отже, і протидію екологічній злочинності здійснює громадський контроль за діяльністю службових осіб у екологічній сфері, суб'єктів господарювання, різних природоохоронних структур і органів кримінальної юстиції тощо. Тобто успішність протидії злочинності у сфері охорони довкілля значно підвищується, якщо в них беруть участь представники громадськості. Адже громадський екологічний контроль сприяє об'єктивній оцінці стану довкілля⁷, допомагає службовим особам різних рівнів приймати екологічно доцільні рішення щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання його ресурсів.

Партнерство між громадськістю та органами кримінальної юстиції зменшує можливість порушення екологічного правопорядку і спрямоване на охорону довкілля. Воно є показником сталого розвитку збереження навколишнього природного середовища і забезпечення правопорядку у цій сфері. Тому протидія екологічним злочинам повинна будуватися на необхідності забезпечення узгоджених дій громадськості і органів кримінальної юстиції по зміцненню екологічної законності та правопорядку в нашій країні. Скоординовані дії створюють широкі можливості для підвищення успішності всієї роботи по забезпеченню екологічного правопорядку.

Взаємодія органів кримінальної юстиції та інших природоохоронних структур з громадськими організаціями екологоохоронної спрямованості створює сприятливі умови для об'єднання зусиль, що підвищує антикриміногенний потенціал здійснюваних екологоохоронних заходів, забезпечує прозорість і сприяє досягненню оптимальних результатів із значною економією сил, засобів і часу.

Треба пам'ятати, що громадяни повинні припинити жити ілюзіями начебто працівники різноманітних екологічних структур та природоохоронних органів забезпечать їм екологічне благополуччя. Самі громадяни повинні робити все, щоб зменшити протиправну активність не лише службових (посадових) осіб, а й власну протиправну активність у сфері охорони довкілля.

Сьогодні парадокс полягає в тому, що добропорядні громадяни стають залежними від свавільних людей. Досягнення екологічного правопорядку в таких умовах неможливе. Якщо органи кримінальної юстиції діятимуть окремо, без співпраці з екологічними організаціями, з громадянами у цілому, без взаємної добропорядної поведінки, забезпечити екологічний правопорядок не вдасться.

Таким чином, як підтверджує наше дослідження, при забезпеченні екологічного правопорядку потрібно враховувати культурно-репресивну концепцію протидії злочинності для екології, вона визначається за формулою: «еколого-правова культура громадян плюс кримінальна юстиція». Якщо в Україні не буде заходів протидії злочинності у сфері охорони довкілля за цією формулою, то ніщо не допоможе забезпечити екологічний правопорядок. Якщо буде еколого-правова культура, то їй не потрібні будуть норми-заборони, або вони будуть потрібні тим особам, які виконують правові норми для того, щоб уникнути покарання.

Треба усвідомити, що екологічний порядок виникає, встановлюється, забезпечується завдяки тому, що соціальні суб'єкти (окремі люди, їх групи) зацікавлені у ньому, і підтримують його. Визначальним у забезпеченні правопорядку в сфері довкілля і ефективним інструментом у протидії екологічній злочинності треба визнати еколого-правову культуру, яка є основою, фундаментом правопорядку у природоохоронній сфері. Ті, хто це не сприймає і заявляє, що це дуже абстрактно і загально, зазнають поразки у протидії кримінальним діянням у природоохоронній сфері (зазнаватимуть поразки в прагненні знайти ефективні шляхи забезпечення екологічного правопорядку). Доволі часто буває так, що те, що ми вважаємо неважливим, не нагальним, якраз і є важливим і пріоритетним. У цьому випадку цей постулат слід віднести до еколого-правової культури громадян у сфері охорони довкілля. Коли її рівень почне підвищуватися, тоді виявлятимуться і ті, хто свавільно, злочинним шляхом діє у природоохоронній сфері, зокрема й ті, хто мав би забезпечувати правопорядок у природоохоронній сфері, але не робить цього.

Незабезпечення умов для формування еколого-правової культури у сфері охорони навколишнього природного середовища, зумовлює нездатність суб'єктів екологоохоронної діяльності, зокрема органів кримінальної юстиції, протидіяти екологічним злочинам і унеможливує ефективну реалізацію екологічної політики по забезпеченню екологічного правопорядку в країні.

1. *Турлова Ю. А.* Кримінально-правовий вплив на екологічну злочинність. Київ : Знання України, 2017. С. 5. 2. *Турлова Ю. А.* Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2018. С. 38. 3. *Костенко О. М.* Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права // Проблеми філософії права. Т. IV–V. Київ–Чернівці, 2008. С. 98–107. 4. *Перебитюк М., Паламарчук А.* Криміналістична характеристика екологічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 282–285. 5. *Правова доктрина України: кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова.* Харків : Право. 2013. Т. 5. С. 497. 6. *Костенко О. М.* Корупція кризового типу: поняття і шляхи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 18. С. 136. 7. *Шемишченко Ю. С.* Общественный контроль по соблюдению природоохранного законодательства. Киев : Знание. 1980. С. 48.

References

1. *Turlova Yu. A.* Kryminalno-pravovyi vplyv na ekolohichnu zlochynnist. Kyiv : Znannia Ukrainy, 2017. S. 5. 2. *Turlova Yu. A.* Protydiia ekolohichnoi zlochynnosti v Ukraini: kryminolohichni ta kryminalno-pravovi zasady : avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk. Kyiv, 2018.

S. 38. **3.** Kostenko O. M. Sotsialnyi naturalizm yak metodolohichniy pryntsyp filosofii prava // Problemy filosofii prava. T. IV–V. Kyiv–Chernivtsi, 2008. S. 98–107. **4.** Perebytiuk M., Palamarchuk A. Kryminalistychna kharakterystyka ekolohichnykh zlochyniv. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2010. № 2. S. 282–285. **5.** Pravova doktryna Ukrainy: kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytku / zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova. Kharkiv : Pravo. 2013. T. 5. S. 497. **6.** Kostenko O. M. Koruptsiia kryzovoho typu: poniattia i shliakhy protyidii. Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiiei (teoriia i praktyka). 2008. № 18. S. 136. **7.** Shemshuchenko Yu. S. Obshchestvennyi kontrol po sobliudenyiu pryrodookhrannoho zakonodatelstva. Kyev : Znanye. 1980. S. 48.

Kozliuk L. G. Some aspects of counter-action to ecological criminality in Ukraine

Through the prism of social naturalism there are overviewed some aspects of counter-action to ecological criminality in Ukraine. It is argued that ecological criminality causes significant harm to the ecological interests of society, violates the right of everyone guaranteed by the Constitution of Ukraine to a favorable environment, undermines respect for environmental law and order in the country. It has been determined that what should be in the basis of the measures of counter-action to ecological criminality. It is proved that an effective counter-action to environmental criminality will be possible in such measure as far ecological and legal culture of the subjects of environmental law enforcement, that is, all participants in ecological relationships, will be developed.

It is noted that contemporary development of society is impossible without the favorable environment, greening of all spheres of society life. According to the rules of international law, constitutional provisions, the environment treats one of priority subjects to legal regulation. It is marked a steady tendency of growth of ecological crime its organization, professionalism that leads to serious consequences. Growth of ecological crime strengthens influence of anthropogenic and natural factors and provokes ecological crisis. The public danger of ecological crime is that it does essential harm to the ecological interests of society, violates the right of everyone for the favorable environment guaranteed by the Constitution of Ukraine, undermines respect to ecological law and order in the state.

The current state of ecological law and order demands implementation of measures of counteraction to commission of ecological crimes both on state, and on public levels, including by impact on those factors, the defiant reasons and conditions of their commission.

Today, the main accent should be placed on ecological legal culture as the efficiency of achievement of ecological law and order, performance of objectives of environmental policy and safety in general depends on it. It is necessary that the person had no motivation to any behavior in the sphere of environmental protection, and it can be reached by a raising of ecological legal culture, both criminal justice authorities, and ordinary citizens. Therefore, the regulator of ecologically directed behavior of citizens has to become ecological legal culture.

It is concluded that one of the productive ways of counter-action to corruption in the environmental sphere is the need to eliminate the possibility of resolving citizens' and economic entities' environmental problems in a corrupt way. In order to prevent this, it is necessary to form an ecological and legal anticorruption culture of citizens, which, at the same time, will be the guarantee of anticorruption environmental culture of the subjects of ensuring environmental legal order.

Partnership between the public and criminal justice authorities, which are directed to environmental protection, reduces a possibility of violation of ecological law and order. Such partnership is an indicator of sustainable development of preservation of the surrounding environment and providing law and order in this sphere.

It is proved that under providing ecological law and order by means of criminal justice, it is necessary to consider the cultural and repressive concept of counteraction of crime for ecology, it is determined by a formula: "ecological legal culture of citizens plus criminal justice".

It is concluded that problems which exist under providing ecological legal order by means of criminal justice, regarded with absence, backwardness in the society of ecological and legal culture. Therefore, the effective solution of this problem will be possible, the ecological legal culture of subjects of providing ecological law and order, that is all participants of the ecological relations are developed.

Key words: ecological criminality, ecological legal order; criminal justice authorities, ecological safety, ecological and legal culture.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-361-368

УДК 343.131

А.С. НЕРСЕСЯН,
кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ

У статті аналізуються питання кримінальної процесуальної відповідальності учасників кримінального провадження. Надано авторське визначення кримінальної процесуальної відповідальності, встановлено її підстави. Визначені найбільш важливі прогалини у застосуванні норм кримінального процесу, що спричиняють порушення прав людини і громадянина. Автором визначено ряд висновків і розроблено низку пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: процесуальні права, судовий захист, кримінальне провадження, досудове розслідування, юридична відповідальність.

А.С. Нерсисян. Теоретические аспекты процессуальной ответственности в уголовной юстиции

В статье анализируются вопросы уголовной процессуальной ответственности участников уголовного производства. Предоставлено авторское определение уголовной процессуальной ответственности, установлены его основания. Определены наиболее важные пробелы в применении норм уголовного процесса, вызывающие нарушение прав человека и гражданина. Автором определен ряд выводов и разработан ряд предложений по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: процессуальные права, судебная защита, уголовное производство, досудебное расследование, юридическая ответственность.

Nersesian Armen. Theoretical Aspects of Procedural Liability in Criminal Justice

In the article, the author analyzes the issues of criminal procedural responsibility of participants in criminal proceedings. Provided by the author's definition of criminal procedural responsibility, established its grounds. Identified the most important gaps in the application of the norms of the criminal process, causing violations of human and civil rights. The author identified a number of conclusions and developed a number of proposals for improving the current legislation.

Key words: procedural rights, judicial protection, criminal proceedings, pre-trial investigation, legal liability.